

ნოდარ ჩხაიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო
nodar.chkaidze1992@gmail.com



ნიკოლოზ სარაჯიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო
nikasarajishvili99@gmail.com

ჰელენ კრებელი – ვარლამ ჩერქეზიშვილის უცნობი ცოლი?

1906 წელს ლონდონში ვინმე მერი დერვალმა სასტუმროში თავი მოიკლა. მალევე გაჩნდა ცნობები, რომ ეს ქალი ანარქისტების შურისძიების მსხვერპლი გახდა. მას დაბრალდა ანარქისტების პოლიციაში დასმენა, ჯაშუშობა რუსეთის იმპერიის დავალებით. საქმე ბრიტანული თუ ამერიკული გაზეთების ინტერესების ცენტრში მოექცა და რამდენიმე ხნის განმავლობაში სენსაციად იყო ქცეული. ამ საქმემ ჩვენი ყურადღება მიიქცია, ვინაიდან არის ცნობები, რომ მერი დერვალთან ცოლქმრული ურთიერთობა ჰქონდა ცნობილ ქართველ ანარქისტ ვარლამ ჩერქეზიშვილს და რომ ეს უკანასკნელი ერთ-ერთი მოქმედი პირი იყო ამ ქალის სიკვდილამდე მიყვანაში. თავის მხრივ, თუ ჩვენ მიერ პრესაში ნანახი მასალები რეალობასთან ახლოს მყოფ ისტორიას ყვებიან, ჩერქეზიშვილის პირადი ცხოვრების სრულიად ახალ ფურცელთან გვაქვს საქმე.

საკვანძო სიტყვები: ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მერი დერვალი, ჰელენ კრებელი, გიორგი გაპონი, ანარქიზმი, ნიჰილისტები, ფრიდა რეპერტუსი, რუდოლფ კრებელი, ფიოდორ კრებელი, ჰერბერტ ფიჩი.

ქართველი ანარქისტის ვარლამ ჩერქეზიშვილის ოჯახური ცხოვრების შესახებ ჯერჯერობით საკმაოდ მწირი ცნობები გვაქვს. დიმიტრი შველიძე მონოგრაფიაში – „აი ვინ იყო, ქართველნო, ვარლამ ჩერქეზიშვილი!“ – მიუთითებს, რომ ვარლამ ჩერქეზიშვილს ჰყავდა მეუღლე სახელად ფრიდა, რომელიც აქტიურად ეხმარებოდა მას სხვადასხვა საქმეში (შველიძე 2001, 230-231). ბოლო პერიოდამდე ფრიდას დაბადების თარიღი უცნობი იყო. ასევე, არ ვიცოდით მისი ნამდვილი გვარი. თუმცა, ინტერნეტ არქივების წყალობით შევძელით დაგვედგინა, რომ იგი დაიბადა 1877 წელს, (რუპერტუსი ფრიდა), ხოლო მისი ნამდვილი გვარი რუპერტუსი იყო. აგრეთვე გავარკვიეთ, რომ ფრიდამ და ვარლამმა ქორწინება 1906 წლის მარტში გააფორმეს.¹

მართალია, ჯერჯერობით, ფრიდას სრული ბიოგრაფია მაინც არ გვაქვს, არ ვიცით არც მისი გარდაცვალების თარიღი და ადგილი, თუმცა ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემებით ის, დაახლოებით 1950 წელს, შესაძლოა ჯერ კიდევ ცოცხალი ყოფილიყო. (Wedman, 1993: 190).

რამდენიმე ხნის წინ, წავაწყდით მკვლევარ ალან სარჯენტის სტატიას, რომელიც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლონდონურ შეკრებებზე წერდა. (Studies in British Bolshevism 2018, 11). სარჯენტს თავის ნაშრომში დამოწმებული აქვს ბრიტანეთის სპეციალური განყოფილების თანამშრომლის, ჰერბერტ ფიჩის მემუარები. (Studies in British Bolshevism 2018, 4). ეს უკანასკნელი, მეოცე საუკუნის დასაწყისში თვალყურს ადევნებდა რუსეთის იმპერიიდან ლონდონში ჩასულ ემიგრანტებს. ამ მემუარებში გვხვდება ცნობა, რომელიც ვარლამ ჩერქეზიშვილის დღემდე უცნობი ცოლის შესახებ მოგვითხრობს. ვინაიდან ალან სარჯენტი ამ ნაშრომს სხვა მიზანდასახულობით წერდა, ის არ გაჰყოლია ამ ქალის ვინაობის გარკვევას. ჩვენ ვეცადეთ, თავი მოგვეყარა მსოფლიო პრესაში გაფანტული ცნობებისთვის, საარქივო მასალებისთვის და დაგვედგინა ჭეშმარიტება. სამწუხაროდ, ბევრი რამ ბუნდოვანია, ამიტომ ამ ეტაპზე ჩვენს კვლევაში საკითხის დასმითა და ზოგიერთი ვარაუდის გამოთქმით შემოვიფარგლეთ.

გადავინაცვლოთ 1900-იანი წლების დასაწყისის ლონდონში. 1906 წლის 14 მარტს, ლონდონში, პიმლიკოს გარეუბანში მდებარე სასტუმროს ახალგაზრდა, ფრანგულ ენაზე კარგად მოსაუბრე ქალი ესტუმრა. მან ოთახი იქირავა და მერი დერვალის სახელით ჩაენერა. მომდევნო დღეს, სასტუმროს თანამშრომლებმა ეს პიროვნება გარდაცვლილი იპოვეს. ბრიტანელი ოფიცერი ფიჩი, რომელიც ჩვენ ზემოთ ვახსენეთ, 1933 წელს გამოსულ მემუარებში იხსენებს, რომ იგი შემთხვევის ადგილზე მივიდა და ნახა, რომ „ოთახში ახალგაზ-

1 ქორწინების შესახებ ცნობა იხილეთ https://www.freebmd.org.uk/cgi/search.pl?start=1906&end=1906&sq=1&eq=1&type=Marriages&vol=1a&pgno=529&db=bmd_1603137739&jsexec=1&mono=0&v=MTYwNTAzODkyODphMDFkNzYxOWE4MzRmYzYxNTRmZDAXYmMyNTJjM2QxYmM5MGJiZGVl&searchdef=db%3Dbmd_1603137739%26type%3DMarriages%26sq%3D1%26eq%3D4%26surname%3Dtcherkesoff&action=Find&fbclid=IwAR2gAGCz6r3hKoD6-92TW8gxWOHSK6z7caLyTDzmjWf7ve5fSMFTdx451U, ბოლოს დამოწმებულია 09.11.2020.

რდა ქალი იატაკზე მოკუნტული იწვა, ხელში რევოლვერი ეჭირა და თავში ტყვია ჰქონდა მოხვედრილი.“ (Fitch 1933, 30). პრესაში გავრცელებული ცნობის მიხედვით კი, ქალის ოთახში აღმოჩენილი იყო სანამლავის ქილა, რომელშიც ქლორიდი უნდა ყოფილიყო (Inquest 1906, 14). რომელი ვერსიაა უფრო სწორი, ჯერჯერობით რთული სათქმელია. თუმცა, გაზეთები ერთხმად იმეორებენ სანამლავის ვერსიას. პრესის ცნობით ქალს წერილი ჰქონდა დატოვებული შემდეგი შინაარსით: „სახელი, რომლითაც მე დავრეგისტრირდი მე არ მეკუთვნის, მე ამერიკელი ვარ. არ მყავს ნათესავები და მეგობრები, რადგანაც არავინ მაღიარებს, გთხოვთ, ჩემი გვამი დაწვით და ფერფლი სადმე გაფანტოთ.“ (Inquest 1906, 14).

ცხადია, საქმე აღიძრა და გვამის გაკვეთაც ჩატარდა. ექიმ რობერტ სალისბარ ტრევორმა, სენტ ჯორჯის ჰოსპიტალის პათოლოგ-ანატომმა თქვა, რომ “ეს კარგად მოვლილი ქალის სხეული იყო. ის დაახლოებით 40 წლისა იყო, სიმაღლეში ხუთი ფუტი და ხუთი ინჩი. საკმაოდ გრძელი, ყავისფერი თმა ჰქონდა. კარგი, მაგრამ უსწორმასწორო კბილები. ღია ყავისფერი თვალები. წელი 25 ინჩი.¹ იგი ირწმუნებოდა, რომ სიკვდილის მიზეზი, ვერცხლისწყლის ქლორიდით მოწამვლა იყო” (Inquest 1906, 14).

მერი დერვალის ამბავი მალევე გახმაურდა მთელ ბრიტანეთში და თვეების განმავლობაში არაერთი გაზეთი გამოეხმაურა ამ ისტორიას. საკითხისადმი ინტერესი დიდი ბრიტანეთის ფარგლებსაც გასცდა. იმ პერიოდის ლონდონში მკვლელობა და თვითმკვლელობა ერთეული შემთხვევა არ იყო, თუმცა, იმ მიზეზის გამო, რომელზეც ჩვენ ქვემოთ გვექნება საუბარი, კვირების განმავლობაში ბრიტანული და არამართო ბრიტანული პრესისთვის, ეს საქმე სენსაციის წყაროდ იქცა.

პოლიციამ პირველ განსახორციელებელ ღონისძიებად ქალის ვინაობის დადგენა დაისახა. პრესაში ცნობის გამოქვეყნებისთანავე, ლონდონის პოლიციაში უამრავი ადამიანის წერილი მივიდა. ისინი თავიანთ დაკარგულ ოჯახის წევრებს ეძებდნენ და ამომწებდნენ გარდაცვლილისა და მათი ნათესავის მონაცემების მსგავსებას. მალე გაზეთებში გაჩნდა ცნობები, რომ გარდაცვლილის შესახებ სიმართლე გაირკვა.

ამერიკაში მცხოვრები ქალი, გვარად ვუდი ამტკიცებდა, რომ გარდაცვლილი შესაძლოა მისი და – მილიონერ კუშინგის ცოლი ყოფილიყო, თუმცა ეს ვარაუდი მალევე უარყვეს, ვინაიდან ვუდის და ცოცხალი აღმოჩნდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, საფრანგეთის პოლიციიდან მოვიდა ცნობა, რომ გარდაცვლილი, რუსი ქალი გვარად კრებელი იყო (Identified woman 1906, 7). გაზეთებიც ირწმუნებოდნენ, რომ ის სწორედ რუსი დიდგვაროვნის შვილი ჰქვამდა კრებელი იყო. ეს ამბავი პრესის მთავარი „ნიუსიც“ მას შემდეგ გახდა, რაც დადგინდა, რომ ის „ნიჰილისტებს“ ემსხვერპლა.

ვიდრე, ჰქვამდა კრებელის შესახებ გავავრძელებდეთ საუბარს, საჭიროდ მიგვაჩნია მცირე თეორიული ექსკურსი საკითხში, რათა

1 5 ფუტი და 5 ინჩი – 1,67 მეტრი. 25 ინჩი – 63,5 სანტიმეტრი.

ნათლად გამოვკვეთოთ, თუ რამ გამოიწვია ამ საკითხისადმი განსაკუთრებული ინტერესი იმ პერიოდში.

მკვლევარი ანა ვანინსკაია მოგვითხრობს, რომ ინგლისურ ლიტერატურასა და პრესაში ჯაშუშური ჟანრი განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა. იგი წერს, რომ გვიან ვიქტორიანულ ხანაში ამას მკვეთრად გამოხატული რუსული აქცენტი ჰქონდა და დაკავშირებული იყო სამ მოვლენასთან: 1. ვერა ზასულიჩის მიერ პეტერბურგის გუბერნატორის დაჭრასთან, 2. ტერორისტული ორგანიზაციის „ხალხის ნება“ ჩამოყალიბებასთან, 3. 1881 წელს ალექსანდრე II-ის მკვლელობასთან.

„რუსეთის პოლიციამ ტერორისტულ ორგანიზაციებში ჯაშუშები შეგზავნა, რომელთა წყალობითაც უამრავი ლიდერის შეპყრობა მოხერხდა, ეს ამბები კი ბრიტანელი მწერლებისათვის შთაგონების წყაროდ იქცა. გაზეთები მათი ისტორიებით აივსო. XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან მოყოლებული „ნიჰილისტების“ თავგადასავლები ტერორისტული ფიქციის ყველაზე პოპულარულ მიმართულებად იქცა. „ნიჰილისტები“ არასოდეს ჩნდებოდნენ თავიანთი ნემეზისის – მეფის საიდუმლო აგენტის გარეშე.“ (Vaninskaya 2016).

ეს პასაჟი კი სწორედ იმიტომ მოგვყავს, რომ ამბავი, რომლითაც ჰელენ კრებელის ისტორია აღიწერა ბრიტანულ პრესაში, სრულიად ჯდება ამ სქემაში.

Sunday Call-ის 1906 წლის 10 ივნისის ნომერში ვკითხულობთ: „ტრიბუნის“ პარიზის კორესპონდენტის თქმით ქალი, რომელმაც თავი მოიკლა არის გენუაში რუსეთის კონსულის უმცროსი ქალიშვილი. მისი (კონსულის – ნ.ჩ., ნ.ს.) უფროსი შვილი დაქორწინებულია კროპოტკინზე.“¹ (End of the Romance... 1906, 13).

რაც შეეხება ოჯახის სხვა წევრებს, ისინი გამოჩენილ პირები იყვნენ და ზოგადად, XIX საუკუნის რუსეთში კრებელი წარჩინებული გვარი ჩანს. ჰელენის ბაბუა, რუდოლფ კრებელი რუსი მეცნიერი, მედიცინის დოქტორი და საზღვაო ექიმი იყო (Кребель Р.:).

ჰელენის მამა ფიოდორი 1841 წლის 18 აპრილს დაიბადა ქალაქ სანქტ-პეტერბურგში. მოღვაწეობდა, როგორც სახელმწიფო მრჩეველი, კამერჰერი. იყო რუსეთის კონსული გენუაში. (თეთრი მოძრაობის წევრები, იხ. შესაბამისი ბმული).

რუსეთის რევოლუციისას ფიოდორი აქტიურად უჭერდა მხარს თეთრგვარდიელებს, ხოლო მას შემდეგ, რაც რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლება დამტკიცდა, მან იტალიაში დარჩენა ამჯობინა და 1926 წლის 29 მაისს გარდაიცვალა კიდეც.

ამერიკული გაზეთის ცნობით, ჰელენ კრებელი თავისი გარეგნობით, წარმომავლობითა და გონებამახვილობით ადრიდანვე გახდა იარაღი რუსული დიპლომატიის ხელში. უცხოეთის საელჩოებიდან შემომავალი ინფორმაციები, ჰელენ კრებელის ხელში იყრიდა თავს.

1 საუბარია თავად სერგეი კროპოტკინზე.

ის ანარქისტებთან საიდუმლო აგენტის სახით იყო შეგზავნილი და მათი ნდობის მოპოვებაც მოახერხა. მისი საქმიანობა საზღვარგარეთ, ძირითადად საფრანგეთში მიმდინარეობდა. როგორც ამერიკული გაზეთი წერს, კრებელი ანარქისტებს ეუბნებოდა, რომ მას შეეძლო მათი თანხები საზღვარგარეთ გადაეტანა ისე, რომ ზედმეტი ეჭვი არ აღძრულიყო. (Why the Czars Cleverest... 1906, 17).

გაზეთ Truth-ში ვკითხულობთ ლონდონ სტარის კორესპონდენტის მიერ მიწოდებულ ცნობებს. იგი წერს: „ოთხი წლის წინ, მე იგი (ჰელენ კრებელი – ნ.ჩ, ნ.ს) მოსკოვში ვნახე, ის შესანიშნავი მთხრობელი და ბრწყინვალე მწერალი იყო. მისი პამფლეტები ბრწყინვალე სტილით იყო დაწერილი. როდესაც მოსკოვის ჯგუფში ხმა ვრცელდებოდა, რომ ჰელენ კრებელი მოდიოდა სასაუბროდ, დარბაზი ყოველთვის გადაჭედებული იყო.“ (A Female Anarchist 1906, 7). კორესპონდენტი წერს, რომ მონათხრობის მიხედვით, იგი დაქორწინდა მოსკოვის ჯგუფის ერთ-ერთ ლიდერზე, ანარქისტ ჩერქეზოვზე. ჩერქეზიშვილი რუსეთის იმპერიიდან 1876 წელს გაიქცა და 1905 წლის ცნობილ ამნისტიამდე ძებნილი იყო. ვიცით, რომ ამ პერიოდში ის საქართველოში ოთხჯერ იმყოფებოდა ფარულად. (Startt 1987, 145). რაც შეეხება რუსეთში მის ყოფნას, „ჩიკაგო დეილი ნიუსისთვის“ დაწერილი მისივე წერილიდან ირკვევა, რომ იგი 1902 წელს პეტერბურგში ნამდვილად იყო, (Despotism in Russia 1902, 3), თუმცა ამ ვიზიტის დეტალები ჯერჯერობით არ ვიცით. არც ის ვიცით, როგორ მოახერხა დევნილმა ჩერქეზიშვილმა პეტერბურგიდან ლეგალურად საგაზეთო წერილის დაწერა, თუნდაც უცხოური გაზეთისთვის. ერთი სიტყვით, რუსეთში მათი შეხვედრა სავსებით დასაშვებად მიგვაჩნია. ოფიცერ ფიჩის თქმით, ეს იყო ანარქისტული ქორწინება.

ოჯახურ ურთიერთობებთან დაკავშირებით ანარქისტებს სჯერათ, რომ სამოქალაქო ქორწინება ავტონომიური ქორწინებით უნდა ჩანაცვლდეს, რაც ნიშნავს, რომ მხარეები თანხმდებიან იცხოვრონ ერთად მანამდე, სანამ მოსწონთ ერთად ყოფნა. როდესაც ერთ-ერთი მხარე ურთიერთობის განწყვეტის სურვილს გამოთქვამს, პარტნიორობა სრულდება (Osgood 1889, 20). როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში ურთიერთობის განწყვეტა ქართველმა ანარქისტმა მოინდომა. უილიამ ფიჩის თქმით, „გაბრაზებულმა კრებელმა დოკუმენტები, რომელიც ანარქისტების დანაშაულებს ამხელდა, პოლიციაში წაიღო. ჩერქეზოვის მეგობრები სანქტ-პეტერბურგში ჩამოახრჩვეს,¹ ხოლო ჩერქეზოვმა მოახერხა ამერიკაში გაქცევა.“ (Fitch 1933: 31). რაც შეეხება ჩერქეზიშვილსა და ამერიკას. მას ამერიკის შეერთებული შტატებისადმი ინტერესი ახალგაზრდობიდანვე ჰქონდა. იგი თავის მცირე ავტობიოგრაფიაში ყვება, რომ ამერიკაში წასვლა და მომხრობის მომხრეების წინააღმდეგ ბრძოლა უნდოდა (Startt 1987, 145). ამას გარდა, ცნობილმა ანარქისტმა პეტრე კროპოტკინმა ამერიკელ ჟურნალისტ პრაის ბელისთან მოყვა, რომ ის და ჩერქეზიშვილი აღმერთებდნენ აბრაამ ლინკოლნს (Chicago daily news 1929,

1 ჯერჯერობით, ცნობას, რომ იმ პერიოდში პოლიციას ანარქისტების დიდი ჯგუფი დაეპატიმრებინოს და სიკვდილით დაესაჯოს, რუსულ პრესაში ვერ მივაკვლიეთ.

16). ვიცით, რომ ჩერქეზიშვილი და მისი მეუღლე ფრიდა წლების განმავლობაში თანამშრომლობდნენ ამერიკულ პრესასთან, განსაკუთრებით კი ჩიკაგო დელი ნიუსთან. თუმცა, ჩვენთვის დღემდე უცნობია იმყოფებოდა თუ არა ჩერქეზიშვილი ამერიკის შეერთებულ შტატებში ოდესმე .

ბელფასტის გაზეთის მიხედვით, კრებელის ჯაშუშობის ამბავი დაუყოვნებლივ არ გახმაურებულა და იგი რამდენიმე ხნის განმავლობაში აგრძელებდა ჟანდარმერიაში ინფორმაციის მიტანას. როდესაც რევოლუციონერებმა ეჭვი აიღეს, მისი ერთგულების შემოწმება გადაწყვიტეს, რის გამოც მას ერთ-ერთი ოფიციალური პირის მოკვლა დაავალეს (არ სახელდება ვისი). ამის შემდეგ ჰელენ კრებელი რუსეთიდან გაიქცა (The Fate of a Spy 1906, 9).

ისტორიის გაგრძელებას უკვე კვლავ ფიჩისაგან ვიგებთ. კრებელი ანარქისტების შურისძიებისგან დასხლტომას ამერიკაში, საფრანგეთსა და ინგლისში მოგზაურობით ცდილობდა. ფიჩის თქმით, პარიზში კრებელმა თვითონვე გადაწყვიტა ჩერქეზოვის მკვლელობა, თუმცა ტყვია ააცილა. შინ დაბრუნებულმა კი, როცა გაიგო, რომ სახლში სამი უცნობი მამაკაცი ესტუმრა, რომლებმაც დაიბარეს რომ კვლავ დაბრუნდებოდნენ, ლონდონში გაიქცა. ფიჩი ამბობს, რომ გარდაცვლილ კრებელთან ერთად, მან აგრეთვე უკანასკნელი სასიყვარულო წერილი ნახა, რომელიც მას ჩერქეზოვისთვის ჰქონდა მიძღვნილი (Fitch 1933, 31).

კრებელის პარიზში ყოფნასთან დაკავშირებით განსხვავებული ვერსიაც არსებობს: პარიზში ჩასული ჰელენი ქალაქის გარეუბანში, ნეუილში, გაჩერდა, სადაც მხოლოდ ერთ გლეხის ქალთან – ჟანეტ გროსჟანთან ჰქონდა კონტაქტი. ამ ქალის ინტერვიუ გაზეთ The Boston American-ში დაიბეჭდა.

ერთ საღამოს, როდესაც კრებელი ჩვეულებრივი სეირნობიდან დაბრუნდა და დასაძინებლად წავიდა, სახლის კარებთან კარგი გარეგნობის მამაკაცი გამოჩნა, რომელიც ფრანგულად, ოდნავ რუსული ან გერმანული აქცენტით საუბრობდა. მან გროსჟანს წერილი გადასცა და უთხრა, რომ ეს მისი ქალბატონისათვის იყო განკუთვნილი. მან დიასახლისს ვერცხლის ხუთ ფრანკიანი ჩაუდო ხელეებში და გაუჩინარდა. კრებელმა კაცის წასვლისთანავე დააყარა დიასახლისს კითხვები:

- ვის შესახებ გკითხათ იმ კაცმა, ჟანეტ?
- არავის შესახებ, მან უბრალოდ წერილი მომცა და მითხრა ეს წერილი ჩემი ქალბატონისთვის მიმეცა, რადგან ეს ძალიან მნიშვნელოვანი იყო.
- როგორი იყო ეს კაცი?
- ტანწვრილი და მუქი, იგი კარგად ჩაცმული იყო და ფრანგულად კარგად საუბრობდა.
- და არაფერი უკითხავს?
- არა, მადამ.
- წერილის გარდა მოგცა კიდევ რამე?
- დიახ, ხუთ ფრანკიანი.“ (Why the Czars Cleverest... 1906, 17).

კრებელი უფრო და უფრო ფითრდებოდა. შემდეგ მან უთხრა დიასახლისს, რომ შეეძლო წასულიყო. ამის შემდეგ მან წერილი გახსნა. წერილმა მასზე მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა. ემოციური შოკის, შიშის შეტევისა და განცდების შემდეგ, მან პარიზის დატოვება და ლონდონში წასვლა გადაწყვიტა, რის შესახებაც დიასახლისსაც აცნობა.

„ჟანეტ, მე საშინელი წერილი მივიღე, რის გამოც საფრანგეთი ამ საღამოს აუცილებლად უნდა დავტოვო. შენი დახმარება აღარ მესაჭიროება. აქ არის ერთი თვის ხელფასი. თუ პარიზში დავბრუნდი, იმედია შენი სამსახურით ისევ ვისარგებლებ. თუ ვინმემ გკითხა რამე ჩემს შესახებ, გთხოვ, არაფერი უამბო.“ (Why the Czars Cleverest... 1906, 17).

ამის შემდეგ იგი პარიზიდან ლონდონში გაემგზავრა, სადაც თავი მოიკლა.

დეილი ქრონიკლის პარიზის კორესპონდენტის ვერსიაში უცნობი მამაკაცის სტუმრობა ჩანს, თუმცა გარკვეული განსხვავებებით. „ერთ დღეს, უცნობი მივიდა კრებელის სახლში და კონსიერჟს ჰკითხა, ვინმე რუსი ქალი თუ ცხოვრობდა. კონსიერჟმა არ იცოდა კრებელის წარმოშობის შესახებ და უთხრა, რომ რუსი არავინ იყო იქ. მამაკაცი დაახლოებით 35 წლისა იყო, შავგვრემანი და ოდნავ აქცენტისანი ფრანგულით საუბრობდა. იგი პასუხმა გააბრაზა და მოტყუების შემთხვევაში კონსიერჟს სიკვდილით დაემუქრა. შემდეგ ამ კაცმა ჰელენ კრებელი სახელით და გვარით იკითხა და ყველაფერი გამოაშკარავდა. ამ კაცის უკანასკნელი ვიზიტი კრებელის ლონდონში გაქცევამდე ერთი კვირით ადრე იყო. როგორც ჩანს კრებელსა და ამ კაცს შორის ხმამაღალი კონფლიქტი მოხდა, რის გამოც კრებელი მუდმივი შიშის ქვეშ ცხოვრობდა. სიტუაციამ პიკს მიაღწია მაშინ, როდესაც სიკვდილის მუქარის შემცველი წერილი მიიღო. ამის შემდეგ კრებელმა თავის დას წერილი მიწერა, სადაც იგი ამბობდა, რომ ეს არ იყო გამონვეული მისი შიშით თუ შეშლილობით, გადაწყვეტილებას აბსოლუტურად ცივი გონებით იღებდა. “მე უცხო ქვეყანაში მივდივარ, სადაც არავინ მიცნობს და სადაც ისინი ვერ შეძლებენ აღმოაჩინონ თუ ვინ ვარ მე.“ (Norfolk News 1906).

„განსაკუთრებით რთული აღმოჩნდა რუსეთის საელჩოსგან ინფორმაციის მიღება იმის შესახებ, იყო თუ არა გარდაცვლილი ქალი ჰელენ კრებელი.“ პარიზიდან გადმოგზავნეს გასაღებები, რომლებიც ზუსტად ერგებოდა ლონდონის სასტუმროს საწყობში არსებულ კრებელის ჩემოდნებს. რუსეთის ხელისუფლებამ ამ ყველაფრის სასწრაფოდ დალუქვა მოითხოვა. სანამ მათ დალუქავდნენ, ერთ-ერთ ჩემოდანში აღმოჩნდა წერილი, რომელმაც, როგორც ჩანს, ქალზე მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა. იმ დროის პრესაში გავრცელდა მღვდელ გაპონის სიკვდილით დასჯის ამბავი, ჟურნალში დაბეჭდილი იყო სურათი, რომელზეც აღბეჭდილი იყო მოკლული სასულიერო პირი.

სავარაუდოდ ამ პუბლიკაციებმა აიძულეს, ეპოვა საკუთარ თავში ძალა და გამბედაობა (რათა თავი მოეკლა – ნ.ჩ. ნ.ს) (Why the

Czars Cleverest... 1906, 17).¹

საბოლოოდ კი ჩნდება მთავარი კითხვა, რამდენად შესაძლებელია, ვარლამ ჩერქეზიშვილი ყოფილიყო უშუალოდ ის პირი, რომელმაც რამდენჯერმე მიაკითხა ჰელენ კრებელს? ჩვენ ეს გამორიცხებულად მიგვაჩნია. 1906 წლის იანვრიდან ჩერქეზიშვილი რუსეთის იმპერიაში იმყოფებოდა და ევროპაში 1907 წლამდე აღარ დაბრუნებულა.. არის ალბათობა, რომ ჩერქეზიშვილისა და მისი თანამოაზრეების მიერ ჩამოყალიბებული ანტიპოლიციური ლიგა, რომელიც ერთგვარ ანარქისტულ „კონტრდაზვერვას“ წარმოადგენდა, მართლაც დევნიდა კრებელს.²

ოფიცერ ფიჩის მონათხრობისა და ამბების თანადროული პრესის საშუალებით შეგვიძლია, დავასკვნათ, რომ მერი დერვალი ნამდვილად ჰელენ კრებელი იყო. საფიქრებელია, რომ ოფიცერი ფიჩი რეალობას ყვება, როდესაც ხაზს უსვამს კრებელისა და ჩერქეზიშვილის ურთიერთობას. ამბის განსაკუთრებული პოპულარობა იმით აიხსნება, რომ მოცემული ისტორია კარგად ჩაჯდა იმ დროის დიდი ბრიტანეთის პრესის პოპულარული „ტერორისტული ფიქციის“ სქემაში. ვერსიების განსხვავებულობისა და სიმრავლის გამო, ჯერჯერობით ჭირს ზუსტი გარემოებების დადგენა. საქმეს ხელს ისიც უშლის, რომ ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება ბრიტანული საარქივო მასალები და ამ ეტაპზე ამ ქალის ბიოგრაფიის შესახებ რუსულენოვან პრესაშიც ვერაფერი ვიპოვეთ. ეს შემდგომი კვლევა-ძიების თემა უნდა გახდეს.

1 სტატიაში საუბარია მღვდელ გიორგი გაპონზე (1870 –1906). ის სათავეში ედგა ე. წ. «ზუბატოვშჩინებს». სწორედ გაპონის მოქმედებებმა მისცა მუხტი რუსეთის პირველი რევოლუციის დაწყებას. 1905 წლის 9 იანვარს, მუშათა დიდ ტალღასს გაპონი მიუძღვოდა. მანიფესტაცია მეფის ჯარმა სასტიკად დაარბია, რის შემდეგაც გაპონი ინგლისში გაიქცა. მასზე ეჭვი გაჩნდა რომ იგი პროვოკატორი და ჯაშუში იყო. საბოლოოდ, 1906 წლის მარტში თავისივე ორგანიზაციის ერთ-ერთმა წევრმა მოკლა. არაერთ სტატიაში ვხვდებით გიორგი გაპონისა და ჰელენ კრებელის შედარებას.

2 ანარქისტების ანტიპოლიციური ლიგის საქმიანობაში ვარლამ ჩერქეზიშვილის როლს პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხაზი მკვლევარმა დიმიტრი შველიძემ გაუსვა. იხ. მონოგრაფია: აი ვინ იყო, ქართველნო, ვარლამ ჩერქეზიშვილი!, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი 2001. გვ. 134-135.



დამონებანი

შველიძე 2001: შველიძე, დიმიტრი, აი ვინ იყო, ქართველნო, ვარლამ ჩერქეზიშვილი!, გამომცემლობა „ინტელქეტი“, თბილისი 2001.

Startt, 1987: James Startt. The Evolution of an Anarchist: An Autobiographical Statement by Varlaam Tcherkesoff, 1846—1925. University of Hawai'i Press. Vol. 10, No. 2.. 1987.

Fitch, 1933: Herbert T. Fitch, Traitors Within, London, Hurst & Blackett, LTD. 1933

Wedman 1993: Homme Wedman, De Collectie Cornelissen/Chichery, Amsterdam, International Instituut voor Sociale Geschiedenis, Groningen. Instituut voor Geschiedenis RUG, 1993.

Inquest, 1906: Inquest, The Times, 21 April, 1906.

Identified woman, 1906: Identified woman, The Meriden Morning Record, 18 May, 1906.

End of the Romance..., 1906: End of the Romance of a Russian Spy, The Sunday Call, 1906, June 10.

Why the Czars Cleverest , 1906: Why the Czars Cleverest Woman Spy Killed Herself, The Boston American, 1906, June 24.

A Female Anarchist, 1906: Truth (Perth, WA : 1903 - 1931), 30 June, 1906.

Despotism in Russia, 1902: Despotism in Russia, The Daily News, 1902, January 23.

Osgood 1889 : Herbert L. Osgood, Scientific Anarchism, Political Science Quarterly, Vol. 4, No. 1, Mar., 1889.

Chicago daily news. 1929: Chicago daily news. 6 November, 1929.

The Fate of a Spy 1906: The Fate of a Spy, Why “Marie Derval” Committed Suicidei, The Belfast News-Letter, 1906, May 21.

Norfolk News 1906: Norflok News, 26 May, 1906.

ვარლამ ჩერქეზიშვილისა და ფრიდა რუპერტუსის ქორწილის შესახებ ცნობა იხილეთ:

https://www.freebmd.org.uk/cgi/search.pl?start=1906&end=1906&sq=1&eq=1&-type=Marriages&vol=1a&pgno=529&db=bmd_1603137739&jsexec=1&-mono=0&v=MTYwNTAzODkyODphMDFkNzYxOWE4MzRmYzYxNTRmZDAXmMy-NTJjM2QxYmM5MGJiZGVl&searchdef=db%3Dbmd_1603137739%26type%3DMarriages%26sq%3D1%26eq%3D4%26surname%3Dtcherkesoff&action=Find-

&fbclid=IwAR2gAGCz6r3hKoD6-92TW8gxWOHSK6z7caLyTDzmjWf7ve5fSMFTX-dx451U ბოლოს დამონმეებულია 09.11.2020.

თეთრი მოძრაობის წევრები: https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/arhiv/uchastniki-grazhdanskoj-vojn/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-kp-kr.html?fbclid=IwAR33v29JZ7k_5MYrF8iDgzKQZYkzh6h-Poea_wS2H-JDNG80uTZOUWpRy59k ბოლოს დამონმეებულია 09.11.2020

რუპერტუსი ფრიდა: myheritage.com/research/collection-10446/перепись-населения-англии-и-уэльса-1911-года?s=708159321&lang=Ru&itemId=1181991-&groupId=888f9ba0532c87482eda2c2810e2b2d5&action=showRecord&recordTitle=Frederike+Tcherkesoff, ბოლოს დამონმეებულია 09.11.2020.

Studies in British Bolshevism, 2018:

იხილეთ: https://www.academia.edu/38732002/Lenins_Host_In_London_Philip_Whitwell_Wilson?fbclid=IwAR02DMkkaV9RfxBMh5cWi9uQAUdYBZIsUNno4C-GrOq7-mnz9hzV6GaabBck

ბოლოს დამონმეებულია 09.11.2020.

Vaninskaya, 2016: Russian Nihilists and the Prehistory of Spy Fiction, Journal Branch. იხილეთ:

[https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/russian-nihilists-and-the-prehistory-of-spy-fiction\(9e87f598-cc16-4c19-b74f-378d447d8a15\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/russian-nihilists-and-the-prehistory-of-spy-fiction(9e87f598-cc16-4c19-b74f-378d447d8a15).html). ბოლოს დამონმეებულია 9.11.2020.

Кребель P.: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/987290>. ბოლოს დამონმეებულია 9.11.2020.